

Bedegi Győző

Szubjektív jelentés az ezredvégről Szabó Zoltánnak

Szabó Zoltán szociográfiáját újra olvasni, évtizedek múltával, megrázó élmény. A *cifra* nyomorúság mást jelent annak, aki Sopronban, Budapesten él, és megint mást annak, aki Salgótarjánban, Bátorfyerenyén vagy Nógrád valamelyik dombok között megbúvó falucskájában olvassa az újságot: nem lesz többé jövedelempótló támogatás, csak annak, aki eleget tesz a közmunka kötelezettségének.

A táj nem sokat változott Nógrádban a *Cifra nyomorúság* megírása óta. Tán csak az erdők lettek kevesebbek valamivel, az utak jobbabbak, a vasút gyorsabb, a városok nagyobbak, a természetben fel-felbukkanó ipari sebek gyakoribbak. De az utak most is rosszabbak, mint az átlag, a vasúti kocsik innen az ipari forradalom korabeli gyorsasággal döcögnek Budapest felé, a városok fejlődése megtorpant, a bezárt bányák megannyi csapdát jelentenek beomló járataikkal, ellopott vasrácsú, gyermekeket kalandra csábító, sötét bejárataikkal, a kőbányák és meddőhányók gazosodnak. A természet hódítja vissza, amit az ember vett el tőle.

Az alföldi faluk kicsiny, szalagházassal parcellái helyett kétszintes családi házak fogadják az ide látogatót. Csak annak árulkodik a „*cifra* nyomorúság”, aki tudja, a gondos gazda már régen újrafestette volna. Legalább a homlokzatot, meg a kerítést, ha lenne miből, és a palackos italboltok, a falusi turkálók gyakoribbak, hívogató, olykor kézzel, papírra vetett „cégtábláikkal”, mint más vidékeken.

„A ruhája ennek a tájnak szép és pompás”, de továbbra is kétannyi vetőmag kellene bele, mint más vidéken, és a dombok oldalán kevesebb állat legel, mint a könyv születésének idején, mert a lakóknak volt egyszer egy álmuk, amibe nem tartozott bele a régmúlt, a régmúltból az állattenyésztés és sok más sem. Hittek a koruk jelenében, a jövőben, és a változásban. Szaporodtak a kémények, de csak az látja, hogy halott a gyár, aki közelebb megy és észreveszi, hogy a nagyreményű Síküveggyár, a Zagyva II. beruházás, a hazai üveggyártás büszkeségének üzemein betörve és sötétben árválkodnak az ablakok, a hazai ötvözetgyártás egyetlen valamikori fellegvárának sokat szidott kéményei nem okádják a füstöt, a zagyvarónai erőmű küszöbét felverte a gaz.

Minden más pompás. Salgó, Hollókő és a többi vár romjai büszkén állnak, némelyiket helyre is pofozták, néhány templomot renováltak is, Balassagyarmaton megszaporodtak a butikok, toronyház áll a büszke, szocialista, megyei jogú székhely közepén, hirdelve egy volt kor városépítészeti politikájának vadhajtásait. „Kétszintes városmag volt itt is, láttam

fényképeken, rendbe lehetett volna hozni. Ilyeneket járunk bámulni nyugatra” – mondta egy beszélgetésünk alkalmával *Ráday Mihály*, a „városvédő”. Szabó Zoltán még „jellegtelen városközépről” ír. Ugye mennyit változik az ember ízlése? Profécianak hangzik viszont a szociográfus másik megjegyzése: „Salgótarján, a város mellékes lesz a jövőben is a salgótarjáni üzemek mellett.” Így volt és így lett. A település kétpólusúsága lassan megszűnik ugyan, haldoklik az egykor büszke Rima, a későbbi Acélgvár. Elszállt a semmibe fénykorának négyezer munkása, szétdarabolták, külpiaicait ingyen, a céggel együtt vette meg az esztelen privatizáció során a kapitalista törvényeken nevelkedett külföldi, hogy adókedvezményének lejártával azonnal „kiszálljon”, hátrahagyva a magyarnak, ami megmaradt: boldoguljatok bolondok! Ötvözetgyár, erőmű, bánya sincs többé, de épül a déli részen az „ipari park” és csak kevesen aggódnak, a pesszimistábbak, hogy csak park marad.

Egyetlen emberöltő és megakadt itt a kapitalizmus és a szocializmus fejlődése is. Az acélgváriak még mindig az „olvasóba”, a „kaszinóba” mennek, a gyárról elnevezett utca volt Sztahanov út, Malinovszkij út, most újra Acélgvári út. Házai között vegyesen áll a Rimamurány Rt. által a gyári dinasztiai családjai, a hű szak-, és előmunkások részére épített egyszintes, egyik homlokzatán még őrizve a fába vésett betűket, a Rima teljes nevének kezdőbetűit, és vannak a közelmúltban megtagadott korszakból való négyszintes bérházak is, a lakásépítési roham, a „legyünk többen magyarok, hiszen kihál az ország” négyemeletes következményei, hiszen ezekbe nem kellett, az érvényes előírások szerint, liftet építeni. Már nincs meg a sorompó az Acélgvári út végén, a város felőli oldalon, amely elhatárolta ezt a sajátosan kialakult, „dicsőség itt lakni és ebben a gyárban dolgozni” népet a többiektől. Már nem érvényes a „Megöltek egy lányt”, már háborítatlanul teheti be a lábát az idegen is erre a környékre. Itt van az új, rendszerváltó magyar kor vívmánya is: a férfi hajléktalan szálló. A „régiek” meg össze-összesúgnak, vetnek egy-egy pillantást az újabban mind nagyobb számban beköltöző romákra, sóhajtvá emlegetik fel a Zagyva-rakodó, a gyári tanműhely múltját és nem értik az egészszet. Együtt van itt harag és megbocsátás, látni még néha-néha munkába indulókat munkásörgyákorlóban, és nyakendőben vonul civakodni sorstársaival az '56-os, ma már forradalmár. Nem kíséri megjegyzés. Korok, emberek, sorsok kerültek a nagy, kihűlt olvasztóba. Megállt itt az idő, de négyévenként lehet választani, és az emberek választanak is, szavaznak papra, párttitkára, jobb gazdákra, csinálnak belőlük képviselőt, polgármestert, önkormányzati képviselőt, közben meg ma is olyan messze vannak, olyan határtalanul messze vannak a történelem-csinálástól, mint régen. Ma is csak elszenvetői valaminek, ami a fejük fölött, valahol nagyon magasan történik.

Az ipari park épül, de az utolsó bölcsödét is bezárták a városatyák a megyei jogú városban. Minek is lenne? Menjen, akinek nem tetszik! Mobil munkaerőre van ma szüksége a társadalomnak. Az, hogy egy salgótarjáni lakás áráért egy kutyaólat lehet csak venni, mondjuk Szentendrén? Kit érdekel?! Kit érdekel hová megy a palóc? Kit érdekel, hogy újra kenyeretlen lett Tarján, vergődik a paraszt és mortalitási mutatóban, alkoholizmusban éllovas lett ez a vidék. Balassagyarmat is felemeli időről időre a szavát: – Miért ott a megyeszékhely? Közben meg régiókban gondolkodnak a politikacsinálók, és csak azt nem tudják, hogy a kicsit jobban álló Heves megyét hogyan lehetne kihagyni Nógrád és Borsod egy kalap alá vételéből. Talán még azon is gondolkodnak, hogy Szabolcsot kellene valahogy begyömöszölni a helyére, és együtt lenne ezzel a „rendszerváltással” sújtott régió. Mielőtt

azt hinné valaki, hogy visszazokogom a régit, meg kell mondanom: nem bánom a múltat, de megvallom, nem ilyen lovat akartam, és hiszem, lehetett volna máshogyan.

Előkerülnek az ezerszínű népviseletek is néha-néha, indián rezervátum formátumú mutogatással silányítottan, az idegeneknek kiöltözve, akik elvetődnek Bujákra, Hollókőre. Előkerülnek a bányász díszgyenruhák is, jobbára már csak temetésekre. Néha még fűjják az acélgyári fúvosok a bús melódiákat: ismét elment valaki, közülünk.

Sokan és sokféle ember érkezett ide, erre a vidékre, a második világhégés előtt és után is, mégsem lett Ózd és Dunaújváros az itteni népességből. A palócság beolvasztotta őket, a „gyütt-menteket”, eleget téve most is, tudván-tudatlanul, történelmi hivatásának: végvidék-ként állni, összekötő kapocsként szerepelni, majd Trianon után az ország peremére szorulva létezni.

Salgótarján a második évezred fordulójára nem maradt más, mint iparral sújtott övezet. Hazai viszonylatban, helyzete tekintetében, talán csak Ózdhoz hasonlítható, azzal viszont egyedülálló az egész országban, hogy mind a szocializmus időszakában, mind a rendszerváltás első évtizedében olyan „pofonokat” kapott, amit kiheverni talán egy-egy évszázad is kevés lenne.

Az első, várost és iparmedencéjét megrázó csapás, a szénbányászat leépítésével érte a területet. A gazdaságilag máig vitatott döntés – jelentős szénkészletek maradtak ugyanis kiaknázatlanul, mindenféle híresztelések ellenére – több ezer bányamunkást, családjukat, városlakót és kétlaki életmódot folytatót kényszerített teljesen új területre, a korábbinál anyagilag sokkal mostohább körülmények közé. A második világháború utáni energiaintség miatt kikényszerített ún. szénecaták hőseinek egy részét kényszernyugdíjazták. Csak később derült ki, hogy ők jártak jobban. Másokat a tervgazdálkodás teremtette, újonnan (BRG salgótarjáni egysége, Vegyigépgyár stb.), sebtében létrehozott vagy a már meglévő régebbi (Ötvözetgyár, Acélgár, Öblösüveg- és Süküveggyár), mélyen gyökerező tradíciókkal bíró üzemekbe irányítottak. Az Alföldi falucskákból, Dunántúlról, a háború utáni újjáépítés idején ebbe az iparmedencébe letelepedő dolgozók, akik a biztos megélhetés reménye miatt adták fel évszázadokon át kialakult családi szokásaikat, életmódjukat, és a földművelés, a szabad ég alatti munka helyett a gyár fegyelmét, a bánya ablaktalanságát választották, többnyire az iparmedence falvaiban kerestek lakóhelyet. Valamivel közelebb maradtak így a gyökerekhez, hiszen kiülve, elkapirgálgatva pár négyzetméteres kertjeikben a mindennapi munka után, legalább nosztalgizháltak egy keveset, fősóhajtvá az égre: „azért könnyebben élünk”. A bányai fizetésből igen, a gyáriból már kevésbé, de telt, ha részletre is, a nagy, kétszintes kőházra, ahol megmaradt a tisztaszoba, a cifra kerítésre, a gyermeknek motorra a hűségjutalomból, bár saját szememmel láttam, hogy ezen motorok egyike békésen pihent egy morzsolt kukoricával teli fürdőkádban, az ifjú utódnak nem lévén jogosítványa, a háznak és a falunak meg vízvezetéke. Megvalósult az elérhetetlennek tűnő álom: a nagy ház. Ha most végigutazunk azokban a falvakban, amelyeknek lakossága önmagában valósította meg a munkás-paraszt szövetséget – amit valaki elnevezett egyszer kétlakiságnak, és ezzel a mindmáig élő kifejezéssel szinte végérvényesen százezreket bélyegzett meg –, akkor jól látjuk a megvalósult álom kézzelfogható eredményeit, a kétszintes családi házakat, mára kazánfűtésre átalakítottakat. Egyetlen sparhelttal fűtenek már benne, az egyetlen lakott helyiségben, ahol a dikón álmodja tovább a gazda az egykor volt világot. Teher a nagy ingatlan, áron alul lehet csak eladni, pedig el kellene, hiszen menne el innen a gyerek a világba, a

nagy Budapestre vagy nyugatabbra, és kellene a pénz, elég lenne a hajdani álmodozónak: „egy lyuk is, ahol megdőgölhetünk”.

A testet, lelket sanyargató munka békés sörözgetésekben, az állami ünnepek jutalomosztásában, a május elsejék parádézó, bányász egyenruhás felvonulásában, a majálisban, a bányásznapi „pénzhullásban” és bevásárlási rohamban, a november hetediké elismerő borítékátadásában enyhült. Az egykori alföldi parasztember is lassan-lassan elfelejtette, mit mikor kell vetni, már disznót sem tartott az ólban, hiszen ott volt, és már volt, mindennap hús a hentesüzletben is.

Jutott évente nyaralás, a szakszervezet osztogatta a beutalókat, szép nagy soproni üdülőbe, a debreceni nagyerdei kempingben bérelt faházba, Bükkszékre, Berekfürdőre, a szerencsésebbeknek Balatonra. Ezekre a helyekre volt, aki már kocsival érkezett, jól feltankolva rántott csirkével, oldalszalonnával, „hátha nem adnak eleget” jelszóval. Dagadt a pénztárca is, kellett felesre, az asszonynak konty alá valóra, a gyerekeknek csokira, fagyira, cukrászdára. Felejtődtek a fájó izületek, a szénporos tüdő megpihenhetett, a hőfürdő meleg vízében kiázhatott a bütykös ujjú kéz, a kérges tenyér, esténként meg az étteremben harsányan, ahogy a helyi hörpintőben munka előtt és után megszokott volt, lehetett rendelni, ha úgy tetszett a tizedik kört is, a haveroknak. Nem kellett kölcsönkérni a következő fizetésig, vagy ha igen, akkor bárki adott, volt miből visszafizetni. Néhány tyúk, pár nyúl emlékeztetett csak az otthoni portán a hajdani életmódra. Valahol mélyen azért ott lappangott, ha nem is egy kolerázadásnyi, de mégis valamiféle ősi gyanakvás, hogy úri huncutság és szemfényvesztés ez az egész, hiszen „igazi munkából” sohasem lehetett így megélni ebben az országban. Tanulni indította tehát a gyermekét az egykori földműves, „legalább tisztességes szakmája legyen” jelszóval. Az előbbre gondolkodók középkádert, technikust igyekezett faragni a „büdös kölyök”-ből, aki „nem lát tovább az orránál, pedig lehetne belőle még művezető is”. Az álmok lassan megvalósultak, a gyerekből kőműves, villanszerelő, szerszámkészítő lakatos, a jobbából gépésztechnikus, a még jobbából kohó- vagy bánya-, esetleg gépészmérnök lett. A szülők büszkélkedtek, elkezdődött a kuporgatás időszaka, a „városban lakást venni a gyerekeknek” korszak. Még ez az álom, „a ne túrja a földet” álom is teljesülhetett, hiszen szép sorjában nőttek ki a városszéli lakótelepek, elérhetővé vált az összkomfortos, negyvenkilenc négyzetméteres luxus. Valami mégis megbicsaklott. Az utód szégyellni kezdte a szülőt, aki diplomát dugott a zsebébe, és a feneké alá gürcölte a munkahelyi íróasztal székét. A lakótelepek pöntekenként, esteledtével népesültek be batyus nénikékkal, cipekedő bácsikákkal. Szinte a fal mellett osontak a gondosan befont demizsonokkal, a csomagokkal, amiből kilógott a felpuolt liba feje. A helyijáratí buszon hátul utaztak, elől a fiuk, kibámulva az ablakon, „semmi közöm ezekhez a parasztokhoz” arckifejezéssel. „Legyen mit enni a gyerekeknek! Olyan kevés az az irodai fizetés...” – suttogetta el számtalanszor az ingerült férjnek a mamóka. Az ifjú ült közben a Tajga vendéglőben, az Urpin sörözőben és konyakot, vodkát, külföldi söröket fizetett a főnökeinek. Megvolt ugyanis az előrejutás sajátos útja, és ez volt, többek között, az egyik lépcsőfok. Hazatérve vetett egy pillantást a rogyásig pakolt konyhaasztalra, a teli hűtőre és „anyámék, anyádék itt voltak?” – odavetett kérdéssel elintézte arra a hétre az ősokeket, akik fizették a lakásrészletét, befizették a kocsiját a várólistára, bebútorozták a szobáit. Persze, voltak azért kivételek is.

Aztán, beütött a mennykő. Bezártak a bányák. A negyvenöt és hatvan közöttiek sebtében végzett orvosi vizsgálatokon vettek részt, egyesek alig hitték, hogy nyugdíjasok lettek, mások

törekedtek rá. Híre szállt a mindenható főorvosnak, aki ötvenezerért intézte a dolgokat, és a felesége vette át a barna papírzacskóba simogatott pénzt a köztéri parkok padjain. Nem maradt más csak a csöppnyi kert, a fájó ízületek, az alkalmi munkák, a haragos gyerek, aki már nem kapott annyi segítséget, legalább is pénzben nem, és a társadalmi élet színtere a kocsmá, a csendesebbeknek pedig a gondolkodás a dikón: érdemes volt-e?

A városi munkások? Bizony ők nem kapirgálnak a kertjeikben. Nincs nekik. Beköltöztek a szép, másfél, kétszobás házigyári lakásaikba, a „CS” lakásokat összkomfortosra, gázfűtésre alakították. A szerencsésebbek a fal mellett osonnak dolgozni, mert szégyen lett valahogyan a kétkezi munka. Nem mondják fennhangon: vajúr, villanyszerelő, lakatos vagyok. Azt mondják halkán: még van munkám. A szerencsétlenebbje otthon ül vagy feketén alkalmi munkákat vállal és utazik, utazik, mint egykor az alföldi parasztból lett kubikus. Alkalmi szállókon élnek, havonta egyszer-kétszer hazajutnak hétvégére. Lehet csodálni, hogy széthullanak a családok? A közmunkára kényszerítettek, bizony van közöttük olvasztár, villanyszerelő, műszerész is, elfordítják a fejüket amikor a város főterén virágot ültetnek, ne kelljen köszönni. Itt és most ne! És nem illik megismerni közöttük az ismerősöket. A munkásosztály elveszett valahol a kor, és Salgótarján süllyesztőjében. Szavazáskor kerülnek csak elő nagyobb tömegben. Számítanak a szavazatukra azok, akik bársonyszékre, országgyűlési képviselőségre, közhivatalra áhítoznak.

Az értelmiség? Mit is írt Szabó Zoltán? „A Salgótarjánban lakó értelmiség a szerint, hogy a három nagy hatalom (Rima, bányá, állam) közül melyiknek a kirendeletje, lényeges különbségeket mutat. Salgótarjánban a legszabadabb ember a köztisztviselő, kevésbé szabad ember a bányai tisztviselő és még kevésbé a rimai: a gyarmatosítók annál súlyosabb fegyelemben élnek, minél tökéletesebb a gyarmat.”

Bányá nincs, Rima sincs. Az értelmiség már nem gyarmatosító, hanem gyarmatosított. A gyarmatosítók nagyobb részét nem nevezném értelmiséginek. Ők valami mások. Az értelmiség fél és bizonygatja: volt ám itt egy polgárosodott réteg., talán több is mint Balassagyarmaton. Az értelmiség dolgozik, mint valamikor a munkás, csak nem azt nézi, hogy bezárt gyárkapu fogadja-e, hanem azt, megvan-e még az íróasztala. „A protekciótlanok csak ott túrhatnak, ahol a többiek engedik őket.” Hogy ez a haldán guberálókról szólt? Hát, igen. Ennyit változott a világ.

Végszóm mi lehetne?

Talán valami efféle: Kedves Szabó Zoltán, Te ott a mennyei vidéken! Néked én, egy kis firkász, innen és tisztelettel jelentem: A jó palócok megvannak még, mint a székelők a végeken, valahol a rengetegben.